

Boekbesprekingen

Elchardus, M., E. Huyge, D. Kavadias, J. Siongers & G. Vangoidsenhoven (2009), **Leraars. Profiel van een beroepsgroep**. Leuven: LannooCampus, 192 p.

Dit boek, dat het profiel van leraars in het Vlaamse onderwijs schetst, is meer dan welgekomen. Het beantwoordt namelijk aan een oproep om binnen het onderwijsonderzoek meer aandacht te besteden aan deze centrale actoren in het onderwijssysteem (Bidwell 2005, 20). Leraars dragen in onze samenleving in sterke mate bij tot kennisoverdracht en tot de socialisatie van kinderen en jongeren. Weten wie deze mensen zijn, is daarom op zich al belangrijk. Bovendien heeft ook de overheid er alle belang bij om haar kennis over deze beroepsgroep te verruimen indien ze een effectief onderwijsbeleid wenst te voeren. Het doel van de auteurs, inzicht verschaffen in wie nu eigenlijk voor de klas staat en hoe deze beroepsgroep zich al dan niet onderscheidt van andere beroepsgroepen, dient dan ook toegejuicht te worden door al wie bekommerd is om het Vlaamse onderwijs.

Als vertrekpunt bieden de auteurs een weergave van de verhouding tussen de hedendaagse (symbolische) samenleving, het onderwijs en de positie die de leraar daarin inneemt. De lezer krijgt, welke achtergrond deze ook heeft, een idee van hoe belangrijk en zwaar de taak van de hedendaagse leraar wel is, zeker indien zij/hij moet omgaan met 'moeilijke leerlingen' en lesgeven in bepaalde onderwijsvormen. Het is trouwens lovenswaardig dat de auteurs hier niet zomaar een lofzang houden over de onderzochte doelgroep. Zo wordt geduid dat betreffende de hoge verwachtingen waarmee leraars nu geconfronteerd worden, zij onterecht de bal in het kamp van 'falende ouders' leggen. Voor de hand liggend wordt ook het tekort aan leraars geanalyseerd en opgeworpen als een belangrijk pijnpunt. De dalende en veranderende instroom (een heterogene instroom in de bacheloropleiding, een gedaalde instroom in de masteropleiding en de opleiding als tweede keuze) en stijgende uitstroom in het beroep wordt terecht gezien als een indicator dat leraren een gevoel van onderwaardering en gebrek aan respect vanwege de samenleving ervaren. Op dit punt hadden de auteurs echter sterker kunnen wijzen op het feit dat Vlamingen een hoge waardering blijken te hebben voor het lerarenberoep, over het algemeen tevreden zijn met het functioneren

van leraren, en – ondanks het voorkomen van statusinconsistentie – er in vergelijking met de jaren '70 en andere beroepen er geen daling in de sociale status van leraren merkbaar is (Verhoeven et al. 2006). Wat hier vooral belangrijk is, en de auteurs in hun besluit ook aankaarten, is wat Verhoeven et al. (2006) stellen: leraren hebben de waardering voor hun beroep vanwege de samenleving in belangrijke mate zelf in handen.

In de volgende hoofdstukken wordt, op basis van focusgroepen en zestien databanken die de auteurs ter beschikking hadden, het lerarenberoep geanalyseerd en vergeleken met andere beroepsgroepen. De sterke vervrouwelijking van het beroep komt eerst aan bod. Op basis van één voorgaande studie door Siongers, wordt hieraan echter nogal snel de conclusie gekoppeld dat de feminisering van het beroep geen gevaarlijke trend is wat effecten op de leerlingen betreft. Onderzoek wijst nochtans uit dat het geslacht van een leraar meebepaalt hoe zij/hij omgaat met leerlingen, en dit zeker als ook het lesniveau en het geslacht van de leerlingen in rekening worden gebracht (Einarsson & Granström 2002). Het lijkt bijgevolg voorbarig om uitspraken te doen over de effecten die de feminiseringstrend van het lerarenberoep al dan niet teweegbrengt bij de leerlingen. Het valt in elk geval na te streven dat kinderen op school in contact komen met een lerarenkorps dat de samenstelling van de samenleving weerspiegelt, zowel qua geslacht, etnische afkomst, geaardheid, etc.

Dan volgt een interessante kijk op beroepsaspiraties van leraren. Leerkrachten kiezen, zoals verwacht, voor het beroep vanuit hoofdzakelijk inhoudelijke motieven (bv. werken met kinderen en jongeren). Het boek stelt op dit punt een beetje teleur in termen van zijn eigen doelstelling, namelijk een vergelijking maken tussen de professionele aspiraties van leraren en niet-leraren. Voor dergelijke boeiende analyses wordt immers gebruik gemaakt van twee niet-representatieve databanken: 'Afgestudeerden lerarenopleiding 2002' en 'Afgestudeerden VUB'. De eerste omvat data van personen die één of vijf jaar zijn afgestudeerd van de lerarenopleiding en al dan niet voor een onderwijsjob kozen. Aangezien de auteurs in het boek zelf de moeilijke intredingsjaren in het beroep belichten, kan de groep van afgestudeerden die pas werkzaam zijn in het onderwijs niet beschouwd worden als referentiepunt voor dé Vlaamse leraar. De tweede databank omvat dan weer enkel personen die een universitair diploma aan de VUB behaalden, wat een vergelijking met niet-leraren zonder hoge opleiding onmogelijk maakt. Sterker empirisch onderbouwd zijn de analyses over de (subjectieve) tevredenheid van leraars. Daarbij wordt gebruik gemaakt van een representatieve steekproef voor de volwassen bevolking (Sociaal-culturele verschuivingen in Vlaanderen, 2002-2006), wat een vergelijking met andere werknemers mogelijk maakt. Tevredenheid alom dat onze leraren in het algemeen (heel) tevreden zijn over hun job, en dit vooral over die zaken die ze zelf belangrijk achten in hun job. Misschien was een vergelijking tussen mannelijke en vrouwelijke leraren hier ook op zijn plaats geweest, gezien vrouwelijke leraren rapporteren meer tevreden te zijn met hun professionele rol dan hun mannelijke collega's (Ma & MacMillan 1999).

De moeilijke intrede in het lerarenberoep wordt ook aan de kaak gesteld. Op basis van de data uit de 'Afgestudeerden lerarenopleiding 2002', blijkt dat leraren onder meer instaproblemen ondervinden die gerelateerd zijn aan het lesgeven zelf, het opleggen van discipline, de schoolcultuur en de werkdruk. Bij de resultaten is het echter niet duidelijk of de rapportage van problemen significant verschillen voor leraren, zij-instromers en uitstromers. Het is dus niet duidelijk welk van deze problemen, ondanks procentueel vaker gerapporteerd door de uitstromers, er echt toe leiden dat leraren binnen de vijf jaar na hun opleiding het beroep verlaten. Bovendien laten de data niet toe om te onderzoeken of leraren in de aanvangsjaren deze problemen vaker rapporteren dan leraren die reeds meerdere jaren (> 5 jaar) ervaring achter de rug hebben. En dat het aantal jaren lesgeven een impact heeft op de leraar, blijkt als duidelijk wordt dat oudere leraren loopbaanmoetheid vertonen. Dit is een belangrijke vaststelling die het beleid moet doen nadenken over de effectiviteit van het optrekken van de pensioenleeftijd voor leraren.

Aansluitend bespreken de auteurs de werktijden en de evenwichtige combinatie arbeid/gezin, een aantrekkingsfactor van de sector voor 'nieuwe mannen' zo blijkt. Interessant zijn de analyses opgesplitst naar contractuele werktijden en reëel aantal gepresteerde uren, naast een correctie van de arbeidstijd voor vakantiedagen. Deze resultaten tonen aan dat leraren gemiddeld genomen evenveel uren per week presteren als personen die contactberoepen uitoefenen of werken bij de overheid. Daarnaast zullen de leraren appreciëren dat het boek cijfermatig aantoont dat zij in de week 's avonds na 20.00 u en ook op zondag vaak tijd stoppen in hun job. De heterogeniteit van de lerengroep wordt deels erkend in de analyses die het onderwijsniveau (bv. basis onderwijs) en bijkomende functies van het beroep (bv. klassenleraar) associëren met de gerapporteerde gepresteerde uren. Deze resultaten gelden echter opnieuw voor afgestudeerden die maximaal vijf jaar in het beroep staan en vormen dus enkel een aanwijzing voor het profiel van recent afgestudeerde Vlaamse leraren, aangezien het opnemen van extra functies waarschijnlijk samenhangt met het aantal jaren ervaring op een school.

Dat leraren nogal honkvast zijn, wordt aangetoond op basis van cijfers die de mobiliteit tussen sectoren tonen. Leraren hebben een vlakke loopbaan en weinig promotiekansen. De auteurs kaarten hier ook een interessante paradox aan: leraren wensen werkzekerheid en geen concurrerende werkomgeving met een toenemende verantwoordelijkheid, maar in vergelijking tot andere beroepsgroepen zijn ze minder tevreden over hun promotiekansen. Het boek biedt eveneens een korte en bondige schets van het bezoldigingssysteem van leraren, dat vooral gekenmerkt wordt door frequente maar kleine loonstijgingen. Leraren zijn weerspanning tegen een variabel en gedifferentieerde bezoldiging, maar staan – zo blijkt uit de focusgesprekken – wel open voor een bezoldiging in functie van inspanningen en moeilijkheid van de taken. Deze inspanningen en moeilijkheden van leerkrachten zijn ook gerelateerd aan kenmerken van de school en het onderwijstype waarin lesgegeven wordt (Patchen 2004). De auteurs hadden op

dit vlak hun onderzoek sterker kunnen maken door de houdingen en verwachtingen van leraren te associëren met het onderwijstype waarin ze lesgeven en met enkele institutionele kenmerken van hun school.

De maatschappelijke betrokkenheid van leraren en hun culturele belangstelling werd eveneens verkend. Leraren blijken ideale rolmodellen te zijn om democratische burgerzin bij te brengen en kennen een grote maatschappelijke participatie. In vergelijking tot anderen zijn ze vaker lid van een sociaal-politieke vereniging. Verder onderzoek zou zich dan ook kunnen toespitsen op het analyseren van politieke voorkeuren van leraren en op hun houding tegenover sociale ongelijkheid, zoals gebeurde op basis van een representatieve steekproef van Nederlandse docenten in het voortgezet onderwijs (de Jong & van de Kamp 2000). De culturele interesses van leraren worden sterk verklaard door hun hoge opleiding en verschillen bijgevolg sterk met deze van de leerlingen in het BSO en TSO. In hun culturele praktijken verschillen leraren dan weer sterker van andere hoger opgeleiden, zij het dat dit sterk verbonden is met de aard van het lerarenberoep zelf. Zoals de auteurs aangeven op basis van de Jong & van de Kamp (2000), oefent het gedoceede vak een invloed uit op de cultuurparticipatie. Jammer dus dat deze variabele niet in de modellen van cultuurparticipatie kon worden opgenomen. Bovendien kan op dit punt het hanteren van verschillende databanken enige ergernis opwekken bij de lezer. Omtrent de brede cultuurparticipatie toont de SCV-survey namelijk aan dat leraren – gecontroleerd voor geslacht, leeftijd en opleiding – significant verschillen van elders tewerkgestelden, waar dit in een voetnoot tegengesproken wordt op basis van de TOR-surveys. De vraag of leraren significant verschillen met andere hoogopgeleiden qua cultuurparticipatie blijft dan ook deels onbeantwoord.

De keuze voor het gebruik van verschillende bestaande databanken, al dan niet representatief voor de Vlaamse volwassen bevolking, maakt deze studie enerzijds origineel en anderzijds beperkend in haar mogelijkheden tot analyse. Het gebruik van een databank die representatief is voor de Vlaamse lerarenbevolking had het mogelijk gemaakt om diepgaander te analyseren in welk soort onderwijsvormen en scholen leraren meer tevreden zijn dan andere, of er verschillen qua jobaspiraties optreden naargelang de graad waarin men lesgeeft of het vak dat men doceert, etc. De keuze van de auteurs dient echter gewaardeerd te worden, zeker wat een vergelijking met andere beroepsgroepen betreft. Dit leidt er ondermeer toe dat het boek besluit met een reeks van knelpunten binnen de lerengroep waaraan ook enkele oplossingen voor het beleid gekoppeld worden. Het boek draagt dan ook in belangrijke mate bij tot onze kennis over wie voor onze Vlaamse klassen staat en is een aanrader voor al wie interesse heeft in het lerarenberoep.

Dimitri Van Maele

UGent, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep CuDOS

BIBLIOGRAFIE

- Bidwell, C.E. (2005), *A Sociological Agenda for Research, in Education*, pp. 15-36, in L.V. Hedges & B. Schneider (Eds.), *The Social Organization of Schooling*. New York: Russell Sage Foundation.
- de Jong, M.-J. & J. van de Kamp (2000), *Wie staat er voor de klas?* Leuven/Apeldoorn: Garant.
- Einarsson, C. & K. Granström (2002), Gender-biased interaction in the classroom: The influence of gender and age in the relationship between teacher and pupil, *Scandinavian Journal of Educational Research*, 46, 117-127.
- Ma, X. & R. McMillan (1999), Influences of Workplace Conditions on Teachers' Job Satisfaction, *Journal of Educational Research*, 93, 39-47.
- Patchen, M. (2004), *Making Our Schools More Effective: What Matters and What Works*. Springfield, Illinois: CC Thomas.
- Verhoeven, J.C., A. Aelterman, I. Rots & I. Buvens (2006), Public perceptions of teachers' status in Flanders, *Teachers and Teaching*, 12, 479-500.

Schuyt, K. (2009), **Over het recht om wij te zeggen; groepstegenstellingen en de democratische gemeenschap**. Amsterdam: Amsterdam University Press, 224 p.

Het is altijd een genoegen Schuyt te lezen. Ik herinner me niet precies waar hij het ooit schreef, maar raker kan het niet, zijn oordeel over de sociologen die in hun poging om A1 tijdschriften te halen uiteindelijk sociologie bedrijven "met de rug naar de eigen samenleving". Schuyt behoort tot het inmiddels kleine kransje sociologen dat ontsnapt aan die zelfopgelegde trivialiteit. Met een scheve uitdrukking, overgewaaid uit de States, noemt men dat nu "publieke sociologen". In de Franse traditie heet dat slag mensen 'intellectuelen'. Zij komen in variëteiten, die intellectuelen. De postmodernen onder hen willen verrassend uit de hoek komen. De moderne, gevormd naar modellen als Voltaire en Zola, willen vooral redelijk zijn, nuance en complexiteit boven de verbazende veralgemening stellen, ontsnappen aan de waan van de dag. Kees Schuyt behoort tot deze laatste variëteit. In ons taalgebied is hij er zelfs een van de belangrijkste vertegenwoordigers van.

"Over het recht om 'wij' te zeggen" is een bundeling van lezingen en eerder gepubliceerde stukken. Die titel is ook die van één van de hoofdstukken. Dat laatste kan in grote mate worden gelezen als een commentaar op en een reflectie naar aanleiding van het gelijknamige essay van Spiegelberg uit 1973. Centraal daarin staat het breedspakerige 'wij' van de mensen die, zonder enige representativiteit, spreken voor hun klasse of volk. Minder aandacht is er in dat essay voor het inmiddels schaars geworden wij van de betrokkenheid. Dat 'wij' dat laat weten dat men de organisatie waarvoor men werkt, de partij waarvan men lid

is, de samenleving waarin men leeft, duurzamer en belangrijker acht dan het ik. Een 'ik' dat, in dat geval, niet het recht opeist te spreken voor anderen, maar zich stem maakt van die anderen. De wat eenzijdige aandacht voor de rechten die ons binden, eerder dan voor de gevoelens die ons samenhouden, is tekenend voor al de essays in de bundel. Ik kom daar aanstonds nog even op terug.

Het verbaast me trouwens dat "het recht om wij te zeggen" werd gekozen als titel van de bundel. Het heeft daarin een plaats, maar een eerder marginale. Een veel betere titel ware het citaat van Dante geweest, dat nu centraal staat in hoofdstuk 2: "Deugd en kennis", "virtute e conoscenza". Deugd en kennis, daar is het Kees Schuyt in feite om te doen. Haast elke bladzijde in de bundel is geïnspireerd door de vraag: Hoe kunnen we sociologische kennis gebruiken om een betere (op zijn minst leefbaarder) samenleving te maken?

De essays handelen allemaal over de tegenstellingen, spanningen, conflicten, kloven die groeien in hedendaagse samenlevingen en over de vraag hoe we daarmee kunnen (en volgens Schuyt zouden moeten) omgaan. Hoewel verschillende soorten tegenstellingen worden besproken, is de benaderingswijze in alle hoofdstukken gelijkaardig. Niet herhalend of vervelend – elk essay is weer anders – maar getekend door eenzelfde methode. Deze bestaat uit deugd en kennis. Schuyt is een verwoed, aandachtig en grondig lezer. Eén van die mensen die de sociologische literatuur weet toe te passen op maatschappelijke problemen. Daarmee is ook wel een beperking van dit boek gesignaleerd. Het is een boek over boeken, met weinig of geen waarnemingen uit eerste hand. Een tweede element van de methode is dat de toepassing van de sociologische kennis vooral via norm, recht en rechtsbedeling wordt gezocht. "Het recht" zo schrijft Schuyt in de aanhef van hoofdstuk 3 "is de spin in het fragiele web van een samenleving". Voor maatschappelijke problemen die voortvloeien uit groepstegenstellingen probeert hij steeds normatieve (ethische) of juridische oplossingen te zoeken op basis van sociologische kennis en inzichten. Het is hem daarbij vooral om de rechtsbedeling en rechtstoepassing te doen. Men vindt bij hem ook een pleidooi tegen juridisering, voor terughoudendheid van de rechtsbedeling, die mensen de kans geeft hun botsende opvattingen in debat uit te klaren. Als hij advies heeft voor rechters is dat doorgaans pragmatisch. Pragmatisme, niet alleen als houding maar ook als filosofisch en sociologisch leerstelsel, speelt overigens een grote rol in het denken van Schuyt.

De toepassing van de sociologische kennis in recht en rechtsbedeling, zoals Schuyt het voorstelt, houdt vooral het fragiele karakter van de samenleving voor ogen. Hier zit zijn methode op het raakvlak van kennis en deugd. Voor Schuyt ontmoeten die elkaar in de democratie, de democratische rechtstaat en het streven naar universaliseerbare normen. De verschillende essays proberen aan te tonen dat in democratie en rechtstaat, indien juist begrepen en juist benaderd, veel mogelijkheden schuilen om met onze hedendaagse groepstegenstellingen

en groepsconflicten om te gaan. Democratie en rechtstaat passen volgens Schuyt ook goed bij de hedendaagse samenleving. Deze is geen homogene gemeenschap, maar een reeks potentieel botsende gemeenschappen. Daarom is het bewust omarmen van de ethiek van de democratische rechtstaat de enige weg.

Op die manier worden kennis (betreffende de specifieke aard van onze samenleving) en deugd (engagement ten opzichte van de normen die dat type samenleving leefbaar houden) met elkaar verstrengeld. Dat neemt natuurlijk niet weg dat kamp wordt gekozen. Het Westen, of wat Headly “the Europeanization of the World” noemt, is het referentiepunt omdat de daar ontwikkelde ethische en juridische stelsels volgens Schuyt de hoogste graad van universaliseerbaarheid inhouden.

In elk van de essays worden die algemene principes contextgebonden toegepast. De resulterende voostellen nemen dikwijls de vorm van een ethisch of juridisch principe aan, maar zijn in die vorm niet altijd sluitend. Waar geen duidelijke normatieve opvattingen worden gevonden, komt het sociologische gehalte van Schuyts positie nog het duidelijkst tot uiting. Voor het leefbaar maken van grotere diversiteit hoopt Schuyt bijvoorbeeld op ‘soft integration’, de geleidelijke, onopvallende aanpassing die de scherpte van de tegenstellingen geleidelijk doet afnemen. Hij hoopt dat culturele conflicten kunnen worden vertaald naar sociaal-economische omdat deze laatste volgens hem gemakkelijker oplosbaar zijn, meer vatbaar voor rede, minder ontvlambaar door emotie. In het hopen op soft integration en op de vertaling van culturele naar sociaal-economische conflicten, schuilt veel hoop en in deze essays wordt niet zo heel veel evidentie geboden die ons toelaat die hoop te beschouwen als een redelijke verwachting. Op basis van de literatuur identificeert Schuyt bijvoorbeeld de condities die groepstegenstellingen verscherpen. Het vermijden of ombuigen daarvan wordt dan een manier om pacificatie te betrachten. Als de negatieve condities allemaal vervuld zijn, is de zaak om zeep en staan de groepstegenstellingen op springen. Volgens Schuyt zijn we in verband met etnische of religieuze tegenstellingen nog niet zover: zijn we nog niet toe aan de sterke collectieve identiteiten, de scherpe wij/zij-tegenstellingen, het essentialiseren en totaliseren van de groepskenmerken, het opstapelen van sociaaleconomische ongelijkheden en van hun culturele, religieuze interpretaties... die conflict en botsing waarschijnlijk maken. Dat lijkt me een optimistische diagnose. In de huidige diabolisering van de islam vloeien al die processen samen en zowel in Nederland als in Vlaanderen lijken ze al ver gevorderd.

Een bijzonder boeiend essay, ook illustratief voor het ganse boek, is dat waarin Schuyt zich afvraagt hoeveel ruimte ons universaliserend recht kan laten aan lokale of cultuurgebonden variatie. Dat is natuurlijk waar het bij discussies over multiculturaliteit om gaat. Zolang multiculturaliteit een kwestie is van variatie van gewoonten en identiteitsgevoelens binnen de bestaande nationale context

en wetgeving, is het uiteraard geen probleem, maar gewoon een etiket dat goed de aard van nagenoeg alle moderne samenlevingen vat. Multiculturaliteit als probleem en inzet van debat, zoals we dat de laatste jaren hebben gekend, draait om de vraag of culturele eigenheid van minderheden zich mag vertalen in eigen rechtsregels. Het essay biedt (ondanks een wat oppervlakkige excursie over de begrippen cultuur en relativisme) een boeiende behandeling van deze vraag. Een belangrijk element van het geboden antwoord is het schema dat Kees Schuyt in 2003 ontwikkelde in het rapport over waarden en normen van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR):

- als rechten die volgens onze rechtsopvatting fundamenteel of heel belangrijk zijn, duidelijk worden gekrenkt (eerwraak, genitale verminking...), dan repressie handhaven;
- als het om een gebrekkige erkenning van rechten gaat (vrouw toelaten buitenshuis te gaan, gearrangeerd huwelijk, schoolgang van kinderen beperken) dan confronteren, bespreken, proberen te overtuigen;
- als het om gedragingen gaat die ons gewoon eigenaardig lijken, daarom misschien wel storend zijn (vrouwen de hand niet schudden, dragen van religieuze symbolen...) gedogen en verdraagzaamheid opbrengen.

Natuurlijk kan voor specifieke gedragingen worden gediscussieerd over de vraag in welke categorie ze precies thuishoren, maar dat neemt niet weg dat het schema een handig middel is om over een complexe problematiek na te denken. Duidelijk is ook meteen dat Schuyt tegen het hoofddoekenverbod is (behalve voor officiële functies); een standpunt dat hij ook inneemt met betrekking tot de Burka (behalve in situaties waar het zien van het aangezicht functioneel belangrijk is).

Wie de drie niveaus aandachtig bekijkt, beseft dat er voor multiculturaliteit in deze benadering in feite bitter weinig ruimte is. Schuyt stelt ook expliciet dat het vrijwillig betreden van een grondgebied inhoudt dat men de wetten van die staat aanvaardt. Dat principe is strikter en kwetsbaarder dan het lijkt, en bijvoorbeeld in strijd met het internationaal verdrag van burgerlijke en politieke rechten dat potentieel een heel brede betekenis geeft aan het recht de eigen cultuur te beleven. Schuyt stelt een heel beperkte betekenis van het beleven van de eigen cultuur voor. Hij probeert op die manier de integriteit van de nationale wetgeving te verzoenen met de cosmopolitisch geïnspireerde internationale verdragen. In die discussie tekent zich het conflict tussen nationale en supranationale visies op cultuur en eigenheid af, die we onder meer in het populisme en in het verzet tegen Europa, hebben zien opduiken, maar die waarschijnlijk een belangrijk element van alle politieke agenda's zullen worden. In die discussie valt de bijdrage van Schuyt op door pragmatisme. Als de cultuurgebonden wetsovertredingen slachtofferloos zijn, laten we dan mild zijn. Die positie neemt hij ook in met betrekking tot burgerlijke ongehoorzaamheid. In hoofdstuk 6 komt hij uitvoerig op dat thema terug. Het was het onderwerp van zijn doctoraal proefschrift dat

hij in 1972 in Leiden verdedigde. Kort samengevat komt zijn positie hierop neer: burgerlijke ongehoorzaamheid kan niet en ambtelijke ongehoorzaamheid nog minder, maar als dat gedrag wordt ingegeven door het geweten en het maakt geen slachtoffers, laat de rechters dan mild zijn of beter nog, louter symbolische straffen opleggen.

Hoewel hij zijn sociologie betreft op ethische en juridische kwesties, begaat Schuyt nooit de fout die ethici en juristen beroepsmatig moeten maken: geloven dat er voor alle kwesties ondubbelzinnige oplossingen bestaan die logisch van sluitende basisprincipes kunnen worden afgeleid. Sociologen weten beter. Een boeltje is het zo'n samenleving; kan alleen worden bij bijeengehouden met geduld en veel pragmatisme. Dat laatste moet echter wel kunnen steunen op degelijke kennis en op een duidelijke visie op wat deugzaam is. Dit boek is poging om daarin te voorzien.

De benaderingswijze van Schuyt, doordacht en systematisch, vertoont een aantal opvallende blinde vlekken. Emoties hebben er geen plaats in, tenzij, zoals in de dualistische conceptie van een Freud of een Durkheim, als iets dat moet worden onderdrukt. Nu lijkt het evident dat men pleit voor redelijkheid, en niet voor emotie, in het benaderen van groepsconflicten, maar een hedendaagse sociologie zou met betrekking tot emoties een andere positie moeten hebben dan de louter repressieve. Het is waarschijnlijk dat de huidige groepsconflicten maar pas kunnen worden gepacificeerd als we geleerd hebben emoties naar elkaar te laten toegroeien. Het idee dat men emoties gewoon onder de domper van de rede kan plaatsen past bij een samenleving waarin individualiteit verwezenlijkt werd via zelf-dwang. Dat soort samenleving hebben we al geruime tijd, voor wel en wee, verlaten.

Met betrekking tot identiteit neemt Schuyt het inmiddels conventionele standpunt in dat collectieve identiteiten de groepstegenstellingen kunnen verscherpen. Daarom lijkt het hem beter de persoonlijke identiteit te benadrukken. Zo'n standpunt houdt mijns inziens onvoldoende rekening met het gegeven dat alle persoonlijke identiteiten gevormd worden aan de hand van collectieve materialen. Ook de vraag wat een persoonlijke identiteit nu eigenlijk is, wordt niet beantwoord. Is dat een identiteit die steunt op gewilde blindheid voor het collectieve karakter van de materialen waaruit ze is opgebouwd? Is dat de megalomane zelf-identiteit die laat geloven dat het zelf autonome, sociaal onbepaalde keuzes maakt? Een verwijzing naar persoonlijke identiteit zou in de huidige stand van de sociologie moeten vergezeld zijn van een duidelijker omschrijving, alsook van een discussie over de gevolgen van individualisme, geloof in zelf-identiteit en misplaatste individuele responsabilisering.

Een gelijkaardige vaagheid en onduidelijkheid duikt op in verband met het relativisme. Schuyt verdedigt het relativisme tegen de onzinnige kritiek dat dit een standpunt zou zijn dat alle ethische regels evenwaardig acht. Dat is het natuur-

lijk niet. Maar verder dan die noodzakelijke verduidelijking gaat Schuyt niet. De keuze tussen universalisme en relativisme wordt niet gemaakt, zelfs de inzet van die keuze wordt niet verduidelijkt.

Relativisme is de weigering te oordelen over andere culturen omdat men ervan bewust is dat zo'n oordeel onvermijdelijk gekleurd wordt door de eigen cultuur. Men geeft daarmee te kennen dat men geen god is, geen absoluut standpunt kan innemen, nooit kan ontsnappen aan de subjectiviteit van de eigen cultuur en de daarin gelegen zienswijzen. Dat inzicht verhindert echter niet dat men aan de eigen cultuur, aan onder meer de ethische, esthetische, cognitieve waarden en normen die daarin zitten, zeer verknocht kan zijn. De grondslag van die verknochtheid, zo stelt het relativisme, is echter niet de algemene, absolute superioriteit van die normen, want daarover kan niemand oordelen. De verknochtheid is een gevolg van socialisatie en opname in onze cultuur (of culturen, want ten gronde verandert er niets als cultuur in de vorige zinnen steeds in het meervoud wordt gebruikt). De mogelijkheid die normen te laten gelden als rechten en wetten, ligt evenmin in de absolute geldigheid ervan, maar in het bestaan van staten en grenzen. De waarden die de rechten zin geven liggen in de cultuur. De mogelijkheid ze echt te laten gelden ligt in de staat en steunt op de grens waarvan we kunnen zeggen dat degene die ze vrijwillig overschrijdt, de geldende wetten aanvaardt en moet respecteren. Daarin ligt mijns inziens het verschil tussen universalisme en relativisme. Het eerste probeert de verknochtheid aan de eigen normen te verantwoorden door die normen voor te stellen als absoluut. Het tweede verklaart die gehechtheid door de eigen opname in een cultuur en door de bereidheid een grens te trekken en die normen te verdedigen, gewapenderhand in het uiterste geval. Schuyt onderscheidt die posities niet duidelijk. Op de achtergrond van al zijn redeneringen zitten de socialisatie in een cultuur en de bereidheid grenzen te trekken en te verdedigen, maar deze komen nooit expliciet ter sprake, alsof het geen echt nette onderwerpen zijn.

Mark Elchardus

VUB, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR